

**ТАКРОРИЙ МОШ НАВЛАРИНИ ТУРЛИ СУҒОРИШ
ТАРТИБЛАРИНИНГ ИҚТИСОДИЙ САМАРАДОРЛИГИГА
ТАЪСИРИ**

Сафарова Хилола Холматовна

мустақил тадқиқотчи

Бухоро давлат техник университети

Аннотация. Мақолада такрорий экин сифатида етиштириладиган Маржон ва Дурдона мош навларини турли суғориш тартиблари (эгатлаб суғориш ва эгат оралатиб суғориш) шароитида ҳосилдорлиги ва иқтисодий самарадорлиги ўрганилган. Тупроқ намлигини ЧДНС га нисбатан 65-65-65 %, 70-70-65 % ва 75-75-65 % даражаларида ушлаб туриш вариантлари бўйича олиб борилган тажриба натижалари таҳлил қилинган. Энг юқори иқтисодий кўрсаткичлар «Маржон» навини 70-70-65 % тартибида эгат оралатиб суғорилганда қайд этилган.

Калит сўзлар: мош, такрорий экин, суғориш тартиби, эгатлаб суғориш, эгат оралатиб суғориш, ҳосилдорлик, соф фойда, рентабеллик, иқтисодий самарадорлик.

Кириш. Қишлоқ хўжалигида олиб борилаётган илмий-тадқиқот ишларининг амалий аҳамияти, аввало, уларнинг иқтисодий самарадорлиги билан баҳоланади. Бу ҳолат, айниқса, ғаллачиликка ихтисослашган кластер, деҳқон ва фермер хўжаликларида такрорий экин сифатида дукакли дон экинларини етиштиришда яққол намоён бўлади. Серҳосил, ташқи муҳит таъсирига, шу жумладан қурғоқчилик ва тупроқ шўрланишига чидамли навлардан юқори иқтисодий даромад олиш мумкин бўлса, аксинча, маҳаллий тупроқ-иқлим шароитига

мослашмаган, касаллик ва зараркунандаларга чидамсиз навларни етиштириш иқтисодий жиҳатдан ўзини оқламайди.

Тадқиқот мақсади ва усуллари. Тадқиқотнинг мақсади — такрорий экин сифатида етиштириладиган мош навларининг турли суғориш тартибларидаги иқтисодий самарадорлигини аниқлаш. Тажриба майдонида ўрганилган Маржон ва Дурдона навлари илмий-тадқиқот институтлари ва уруғчилик тажриба хўжаликларида кўп йиллар давомида синовдан ўтган, мўл ҳосил берувчи ҳамда касаллик ва зараркунандаларга бардошли навлар ҳисобланади. Иқтисодий самарадорликни аниқлашда мош етиштиришга кетган барча харажатлар (уруғ, шудгорлаш, экишга тайёрлаш, экиш, қатор оралари ишлови, ўғит ва уни солиш, суғориш, ҳосилни йиғиш ва ташиш) ҳисобга олинди. Ресурс ва харид нархлари бўйича ҳисоб-китоблар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 28 февралдаги 149-сонли қарори ҳамда Бухоро давлат техника университети («ТИҚХММИ»МТУ Бухоро табиий ресурсларни бошқариш институтининг) ишлаб чиқариш тажриба хўжалиги маълумотлари асосида амалга оширилди. Барча тажриба вариантларида агротехник тадбирлар бир хил бўлганлиги сабабли, харажатлар фарқи фақат суғориш усули, суғоришлар сони ҳамда қўшимча ҳосилни йиғиш ва ташиш харажатлари билан боғлиқ бўлди. Шартли фойда — суғориш усули натижасида тежалган харажатлар ва тежалган сув ҳисобига олинган қўшимча ҳосилдан келган фойданинг йиғиндиси сифатида, рентабеллик даражаси эса соф фойданинг жами харажатга нисбати (%) сифатида ҳисобланди.

Натижалар ва муҳокама. Тажриба гектарига қилинган ўртача харажат 5 668 000 сўмни ташкил этди, маҳсулот сотишдан даромад 2023 йилги ўртача харид нархи — 6300 сўм/кг асосида аниқланди. Тажриба

вариантлари бўйича иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари 1-жадвалда келтирилган.

	Мош навлари	Тажриба варианти	Суғориш тартиби, % (ЧДНС)	Хосилд орлик, ц/га	Харажат, минг сўм/га	Даромад, минг сўм/га	Соф фойда, минг сўм/га	Таннар х, сўм/кг	Рентаб еллик, %
1	Маржон	Эгатлаб суғориш (назорат)	65-65-65	18,6	5767,9	11718	5949	3101	103,1
2	Маржон	Эгат оралатиб суғориш	65-65-65	22,8	5768,1	14364	8594	2530	149,0
3	Дурдона	Эгатлаб суғориш (назорат)	65-65-65	15,8	5767,8	9954	4185	3650	72,6
4	Дурдона	Эгат оралатиб суғориш	65-65-65	18,9	5768,1	11907	6138	3052	106,4
5	Маржон	Эгатлаб суғориш (назорат)	70-70-65	19,2	5768,4	12096	6326	3004	109,7
6	Маржон	Эгат оралатиб суғориш	70-70-65	25,5	5768,4	16065	10295	2262	178,5
7	Дурдона	Эгатлаб суғориш (назорат)	70-70-65	17,7	5767,9	11151	5382	3259	93,3
8	Дурдона	Эгат оралатиб суғориш	70-70-65	21,3	5768,2	13419	7650	2708	132,6
9	Маржон	Эгатлаб суғориш (назорат)	75-75-65	16,1	5768,1	10143	4374	3582	75,8
10	Маржон	Эгат оралатиб суғориш	75-75-65	18,5	5768,3	11655	5886	3118	102,0
11	Дурдона	Эгатлаб суғориш (назорат)	75-75-65	14,2	5767,9	8946	3177	4062	55,1

	Мош навлари	Тажриба варианти	Суғориш тартиби, % (ЧДНС)	Ҳосилд орлик, ц/га	Харажат, минг сўм/га	Даромад, минг сўм/га	Соф фойда, минг сўм/га	Таннар х, сўм/кг	Рентаб еллик, %
12	Дурдона	Эгат оралатиб суғориш	75-75-65	17,4	5768,2	10962	5193	3315	90,0

Жадвал маълумотларидан кўринадикки, барча тупроқ намлиги вариантларида эгат оралатиб суғориш эгатлаб суғоришга (назорат) нисбатан юқори иқтисодий самара берди. Энг юқори натижа «Маржон» навида 70-70-65 % тартибида эгат оралатиб суғорилганда — ҳосилдорлик 25,5 ц/га, соф фойда 10 295 минг сўм/га, рентабеллик даражаси 178,5 %, маҳсулот таннархи эса 2262 сўм/кг даражасида қайд этилди. Худди шу тартибда «Дурдона» навидан 7650 минг сўм/га соф фойда, 132,6 % рентабеллик ва 2708 сўм/кг таннарх олинди. Энг паст иқтисодий кўрсаткичлар тупроқ намлигини 75-75-65 % даражасида ушлаб, эгатлаб суғориш (назорат) вариантыда кузатилди: «Маржон» навида соф фойда 4374 минг сўм/га (рентабеллик 75,8 %), «Дурдона» навида эса 3177 минг сўм/га (рентабеллик 55,1 %) ни ташкил этди.

Хулоса. Ўтказилган тадқиқот натижалари шуни кўрсатдики, такрорий мош етиштиришда эгат оралатиб суғориш усули эгатлаб суғоришга нисбатан барча тупроқ намлиги вариантларида юқорироқ ҳосилдорлик ва иқтисодий самарадорликни таъминлайди. Иқтисодий жиҳатдан энг мақбул вариант сифатида «Маржон» навини тупроқ намлигини ЧДНС га нисбатан 70-70-65 % даражасида, мавсум давомида 2 марта 500-700 м³/га меъёردа эгат оралатиб суғориш тавсия этилади. Ушбу тартиб қўлланилганда энг юқори рентабеллик даражаси (178,5 %) ва энг паст таннарх (2262 сўм/кг) таъминланади, бу эса такрорий мош етиштиришни фермер хўжаликлари учун иқтисодий жиҳатдан жозибадор экин сифатида тавсия этиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 28 февралдаги 149-сонли қарори.
2. Бухоро Давлат техника университети («ТИҚХММИ»МТУ Бухоро табиий ресурсларни бошқариш институтининг) ишлаб чиқариш тажриба хўжалиги маълумотлари, 2023 й.